

Öngörülür Bir Distopyanın Habercisi Olarak Kafka Metinleri

Eriç BÜYÜKAŞIK - SÖZE DÜŞEN

Kafka günlüğünde şunları söylüyor: "Bir yabancıdan daha yabancı yaşamam."

Prag doğumlu yazar Franz Kafka, edebiyatta alegorik anlatım ve absürt biçimin en iyi örneklerini veren yazarlar arasında özgün ve başat bir yere sahip. Kafkaesk olarak adlandırabileceğimiz metinleri, kendine özgü üslubu, ironisi, toplumsal çözümlemeleri ve varoluşçu tonlarıyla Kafka, 20. ve 21. yy'ın en önemli yazarları arasında sayılıyor kuşkusuz. Yazarın yaşadığı çağ ve coğrafya çerçevesinde belki de bir distopyanın müstacısı da sayılabilir bir bakıma. Elbette bunu belirleyen de yazarın metinlerinde karşınıza çıkan otoriterliğin birey üzerindeki yıkıcı etkisinin bu çağın insanı için de geçerli olduğu sanırım.

Franz Kafka'nın Dönüşüm'ü (Die Verwandlung), metafizik unsurları da içerisinde barındırırken, bir ailenin trajedisini gözler önüne serer. Romanın başat kahramanı Gregor Samsa, annesi, babası ve kız kardeşi ile birlikte yaşamaktadır. Pazarlama işinde çalışan Gregor Samsa, bir sabah uyanığında hamam böceğine dönüşür ve anlatı bu noktadan sonra derinlik kazanmaya başlar. Kafka'nın Gregor'u, bir hamam böceğine dönüştürmesi Marksist terminolojideki yabancılaşma kavramıyla ilintilendirilmektedir. Romanın aslında Gregor'un hikayesi değil ailesinin bir hikayesi olduğu genel kabulünü de gözardı etmek gerek. Romanın kahramanı Gregor, romanda dramatik çatışmayı tetikleyen bir antagonist karakter olarak görülür. Asıl hikâye, ailesinin bir trajedisi olarak görülmektedir ve mikro bir toplum özelinde sosyal dışlanışlığın ne gibi etkileri olduğunu ya da olabileceğinin gözler önüne serilmesi hikayenin ana çatısını da oluşturur.

Sosyal dışlanışlığın ve sosyal dışlanma endişesinin romanda ilk açığa çıktığı yer Gregor'un hamam böceğine dönüşmesinin gerçekleşmesinden sonra monolog şeklinde dile getirildiği şu sözler kayda değer muhakkak:

"Ah Tamrın, nasıl da güç bir meslek seçmiş kendine! Hemen her gün yoldayım. Bütün bunlar bürodaki asil işlerden daha yorucu, üstelik bunlar yetmiyormuş gibi bir de yolculuğun çilesi, aktarma trenlerinin stresi, düzensiz, kötü yemekler, sürekli değişen, hiç kalıcı ve samimi olmayan insan ilişkileri..." (Kafka, 2014, s.6).

Kafka'nın Dönüşüm'ünde borcun ödenememesi ya da ödense bile 5-6 yıl gibi uzun bir sürede ödemesi, sosyal dışlanışlığın yoksulluk ve düşük gelirlilik bileşenine denk düşmektedir. Nitekim Kafka, hamam böceği benzetmesiyle Gregor'un toplumun diğer bireyleri tarafından hangi şekilde algılandığının somutlaştırılmasını sağlamaktadır. Gregor, toplumda dezavantajlı, dışlanmış bir bireyi temsil etmektedir. Gregor'un sosyal dışlanışlığının ve topluma bütünüleşmemesinin altının çizildiği en önemli ifade, Gregor'un işe geç kalması üzerine işyerinden bir temsilcinin evlerine gelerek Gregor'u sorması üzerine annesi tarafından söylenmektedir: "Akşamları hiç dışarı çıkmamasına neredeyse kızıyorum, sekiz gün kentteydi fakat bir akşam bile dışarı çıkmadı" (Kafka, 2014, s. 11).

Kafka'nın hamamböceği metaforu, sosyal dışlanma bağlamında sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyin toplumun diğer üyeleri ve kendisi tarafından nasıl algılandığına dair bir görüş sun-

maktadır. Romanın kahramanı Gregor, düşük gelirli bir işte çalışmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanışlığın en önemli bileşenlerinden birisine sahiptir. Sosyal dışlanışlık teorisyenlerine göre sosyal dışlanma ve yoksulluk arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Ayrıca Gregor'un sosyal hayatı, kendisinin de söylediği üzere yapay ilişkilerle örülüdür ve Gregor, sosyal anlamda yalnızlık çekmektedir. Dolayısıyla Gregor, sosyal dışlanışlık kavramının bütünleştiği bir kurmaca karakterdir.

Birey-toplum arasındaki ilişkiye ilginç bir yaklaşım sergileyen Dönüşüm romanı, toplumdan dışlanan bireyin/ bireylerin hikayesini trajik bir şekilde ele almaktadır.

Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı öncesinde büyük bir ekonomik refah, oldukça güvenli bir yaşam ve ülkeler arasında pasaportsuz bir geçiş özgürlüğü vardı. Bir nevi kıta sonsuz dengeyi bulmuştu ve yaşam bundan sonra savaşların, ekonomik bunalımların ve istikrarsızlıkların her türlüşünden uzak bir şekilde, mutluluk içerisinde sürüp gidecekti. Stefan Zweig, Dünün Dün-yası'nda uzun ve ayrıntılı 1914'e kadar Avrupa'yı bir Cennet olarak betimler. Oysa Zweig'den yalnızca iki yıl sonra ve Zweig'le aynı ülkede, Habsburg İmparatorluğu'nda doğan Kafka için bu dönem hiç de Cennet'e benzemez. Kafka'nın Avrupa'nın geleceği ilişkin felaketlerini sezmesinde, onun Habsburg İmparatorluğu'nda yaşıyor olmasının da belirgin bir etkisi vardır. Savaş sonrası Avrupa'da ortaya çıkacak olan devlet ile vatandaş arasındaki bürokrasi ilişkisi ve farklı etnik gruplar arasındaki hiyerarşik katmanlaşma Habsburg İmparatorluğu'nda Avrupa'nın diğer ülkelerine oranla daha erken başlamışken devletin vatandaşlarıyla kurduğu soğuk bürokratik ilişki insanı bir evrak ve bir seri numarasına dönüştürür Kafka'nın gözünde. Bir sosyal sigorta memuru olarak Kafka da tam bu bürokrasinin ortasında yer alıyor ve olağanüstü hassas duyularıyla gelecek on yıllarda tüm Avrupa'yı kasıp kavuracak olan devletin birey üzerindeki baskısını daha o dönemde en ağır şekilde tüm varlılarıyla hissederken toplumdaki çürümenin, yaşadığı günün bürokratinde yarının saldırğanının ve celladının, gözde görünmeyen tohumda oluşan yıkımın kokusunu alır yazar doğal olarak.

Kafka bizi yabancılaşmanın sınırlarına kadar getirir, yorulmak bilmeden bu sınırlara saldırır fakat onu aşmayı başaramaz. Yapıtlarından çoğunun yarım bırakılmış olması bir rastlantı değildir. Cehennemin çemberlerinden geçmiştir, sonsuz

bir tünelin sonundaki ışığı görmüştür fakat artık nefesi kesilmiştir. Onun yurdu yabancılaşmanın ve yabancılaşmaya ilişkin bilincin yurdu. Artık kişi kendisine de yabancılaşmaktadır. Kahramanları kendi benliklerinden yavaş yavaş sıyrılmaya başlarlar. Amerika romanında kahramanın Karl Rossmann adını taşıırken, Dava'da bu ad azalarak Josef K. ya iner. Şato'da ise kahramanın adına ilişkin K.'dan başka bir şey kalmamıştır. Kahramanlar artık kendilerine bile yabancıdır ve bireyin dünyayı asla etkileyemeyeceği duygusunun egemenliği altındadır. Bu yüzden de Kafka'nın bireyi bir böcektir. Değişim romanındaki Gregor Samsa'nın bir sabah uyanığında kendisini bir böcek olarak bulması tesadüfi bir gönderme değildir. Bu bağlamda şu belirlemeleri yapmak da yerinde olacaktır: Kafka bizi yabancılaşmanın sınırlarına kadar getirir, yorulmak bilmeden bu sınırlara saldırır fakat onu aşmayı başaramaz. Yapıtlarından çoğunun yarım bırakılmış olması bir rastlantı değildir. Cehennemin çemberlerinden geçmiştir, sonsuz bir tünelin sonundaki ışığı görmüştür fakat artık nefesi kesilmiştir. Onun yurdu yabancılaşmanın ve yabancılaşmaya ilişkin bilincin yurdu. Artık kişi kendisine de yabancılaşmaktadır. Bir şekilde kahramanlar artık kendilerine bile yabancıdır ve bireyin dünyayı asla etkileyemeyeceği duygusunun egemenliği altındadır. Kafka'nın bireyi kimsenin umursamadığı, fakat yalnızca ezmek isteyeceği bir böcek olarak bu nedenle temsil edilir.

Kafkaesk, gizemli bir şekilde ters dönmüş kurgusal ortamlardan türemiş olmasına rağmen, artık kaosun her şeyi kuşattığı ve bir çıkış olmadığı gerçek hayat durumlarıyla da ilişkilendirilmektedir. Kafka, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda doğmuş ve dünyada ahlaki çürüme ve zulmün hissedildiği yerin, yeni Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin yabancı olarak bireyin çaresizliği, bürokratik düzenin yarattığı fiziksel ve zihinsel travmanın yeni çağın yaşayacağı distopyanın müstacısı olduğunu görür.

Elbette Kafkaesk kavramsallaştırmasını "Dönüşüm"deki "hamam böceği" metaforunu karikatürleştirerek aktarma hastalığından azade tam da yazar ve çağ paradigmasıyla irdelemek de hayli yerinde olacaktır. Benzer açıdan Kafka'nın "The Trial" (Dava) adlı eserinin içine gömül-müş bir trajedi-den söz

açmak mümkündür. Resmî bir trajedi sayılmasa da Kafka bu eserde Aristoteles'ten farklı bir şekilde trajedi unsurları yerleştirerek, kahramanın başından geçen darbenin etkisini artırmayı ve bir edebi trajedi için kriteri kısmen yerine getirmeyi amaçlar. Modern toplumda, trajedi için yüksek statü bir gereklilik olarak düşünülemez. Yirminci yüzyıl dünyası doğuştan kusurlu ve acil çözüme ihtiyaç duyan sayısız sıkıntı ile doluyken bireylerin Antik Yunan tanrıların kaderlerini belirlemek için başlarının üzerinde uçmasını yerine, bireyi Yeni Çağ'da "sistem" benzer şekilde kuşatır. Eagleton, "Franz Kafka'nın Duruşma'daki hukuk açıklaması bir şekilde intikamcı ve kinci bir yapıya sahiptir" diye belirtir. (Eagleton, 2003, s.130). Eagleton'ın eseri, şu sözlerle sona erer: "Franz Kafka'ya son sözü bırakabiliriz. Duruşma'nın sonunda, idam edilmek üzere olan Josef K. yakındaki bir binanın en üst katında belirsiz bir hareket görür. Cephe penceresi, bir ışık gibi parlayarak açıldı; insan figürü, o mesafe ve yükseklikte zayıf ve maddi olmayan bir şekilde kendini zorla dışarı itti ve kollarını daha da uzattı. Kimdi? Bir arkadaş mı? İyi bir adam mı? İsyankar mı? Yardım etmek isteyen biri mi? Bir kişi miydi? Herkes miydi?" (Eagleton, 2003, s.297). Eagleton için Kafka'nın Dava'sı trajedi ile sonlandırma çabasına tanıklık eder. Tüm umudun belirsizliği, kahramanın kaderini değiştirebilecek herhangi bir gücün olmadığı sonunda uyarısı, Duruşma'nın ana temalarıdır. Ayrıca, bugünün ilderici liberal toplumlarına rehberlik eden önyargılı bir düşünce, insanın özgür olduğunu, bağımsızlığını tadını çıkardığını ve potansiyellerini ve yeteneklerini fark etme ve kullanma duyarlılığına sahip olduğunu dile getirirken bireylere ve toplumlara düşen aslında hukukun "İktidar" ve "muktedir erk" in bir nevi temsili olduğu gerçeğidir.

Tam da bugüne denk düşen öncül bir distopik öngörü olarak "Dava"da trajedinin demokratize edildiği ve hukuki mekanizmaların karmaşık işleyişinden sıkışmış, düşmüş ve yaklaşıp yazısına boyun eğen Joseph K. Ancak Joseph K, kendisini tehlikeli durumdan çıkarmak ve kaderini atlatmak için etkili önlemler almaya çalışsa da, sonunda "sisteme" teslim olur "tamamen arkadaşlarına teslim oldu" (s.176) [katillerine]. Bu çağa denk düşen trajedinin temel farkı suçlunun atomisinde karışımıza çıkar. İlk Çağ'daki tanrılar, "sistem" şeklinde maskelenmiş esoterik bir varlık tarafından değiştirilmiştir nihayetinde.

Franz Kafka'yı Saçmalık Tiyatrosu ile ilişkilendirmek yanlış olmaz, çünkü bu, etrafındaki saçmalığı aşmaya yönelik kararlı çabalarını yansıtmaktadır. Çevresine yayılmış olan bu kasvet oldukça hissedilir. Bu anlamda, Mahkeme, Eugene Ionesco'nun "Rhinocéros" uyla benzerlik gösterebilir, burada Ionesco insanların yalnızca baş kahramanın bu dönüşüme karşı koyabildiği bir noktada rinolara dönüştüğünü gösterir. Bu alegorizasyon, insanların genellikle kendi iradeleriyle bir totaliter sisteme boyun eğmesinin bir sonucudur, çünkü özgürlük, yabancılaşma olarak değil, daha çok yabancılaşma aracı olarak görülür. Tüm bu saçmalık algısı, dışlanışlık hâli, nihilizm ve geleceğe dair distopik öngörü temelde Kafka'nın metinlerindeki gelecek öngörülerini şeklinde okunabilir nihayetinde.

Hazırlayan:
Turan Horzum

HİKÂYELERİN BÜYÜSÜ

Kardeşim pazarda boyalı bir civcivin yanlışlıkla bacağı kırıldığına dört yaşındaydı, ben dokuz. Pazardan geldiklerinde annem babama olayı anlatmış, pazarcının bir de para istediğini,

onunsa civcivi başıboş bıraktığı için pazarcıyı azarladığını söylemişti. Kardeşim, hareketsiz duruyordu. Neden sonra babama, Ne yapacaklar ona, diye sordu. Babam, "Öldürürler herhalde" dedi. Bu olasılığın farkındaydım. Ne ki bu denli ifade edilmesi, bana ölümün kendisinden ürktücü gelmişti. Kardeşimse hiçbir şey dememiş, gözlerini belertmiş, dudakları aralık, annem yemeğe çağırana dek oturmuştu. Ağlamak, pazardan bir şey istemek gibi hoş karşılanmazdı.

BAŞTANKARA
Sine ERGÜN

YAZARIN BÜYÜSÜ

Metnin anlamlı önemli bence öykünün uzunluğundan çok. Öykülerimin bir solukta yazılmış olma izlenimini vermesi hoşuma gidiyor. Ama çoğunlukla yazdığım ilk taslak yayımlanan halinden çok daha uzun olur. Bu tek küçük olmasa da metin eksik kalır, denecek noktaya dek fazlalıkların alınması gerektiğini düşünüyorum. Bana bunu dedirten öyküler en çok beğendiklerim. Böyle bir öykü çok fazla imge ve olay barındırıyorsa uzun da olabilir.

Sine ERGÜN

Sine ERGÜN

UYKUDAN ÖNCE

Bu sayıda tanıtacağımız kitabımız, Arzu Uçar'ın 'Arıların Dışları Yoktur' Sizce köpekler mama yerken patilerini kullanmadığı için zorlanıyor mudur? Ya da ağaçlar yerlerinden hiç hareket edemediği için çok sıkılıyor olabilir mi? Karınlarında birer cebi olan kangurular, acaba bu durumdan rahatsız mıdır?

Haydi, başka ülkelerde yaşayan ve karışlarına çıkan diğer canlıları anlamaya, onlarla empati kurmaya çalışın İpek ve Ren'e siz de katılın! Fakat unutmayın, bazen birinin duygu ve düşüncelerini anlayabilmek için o kişinin yerinde olmak gerekebilir... Arzu Uçar kitabıyla ilgili bakın neler söylemiş: "Bu kitabı yazma amacım, engelli çocukların daha rahat ve hoşgörülü bir ortamda büyümelerini sağlamak için tüm çocukların ve yetişkinlerin zihninde farklı bir bakış açısı yaratmaktır. Sadece empati kurmak değil, farklılıkların güzellikleri olduğunun ayırına varmak çok önemli benim için. Bu kitapla birlikte bu düşünceyi çok küçük yaşta ki bireylerin zihninin bir köşesine yerleştirmek istedim."

Şermin YASAR
Çok Hayal Kuran Çocuk
Elma yayını

SUSARAK YAPILAN SUÇ ORTAKLIKLARI NE OLACAK?

Emel Kadör

Okuyucu, Alman Edebiyatının çağdaş yazarlarından, 1944 doğumlu, hukuk eğitimi almış, yazarlığa polisiye romanlarla başlamış Bernhard Schlink tarafından yazılmış etkileyici bir roman. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde Almanya'da geçen roman, üç bölümden oluşuyor ve kahramanın dilinden anlatılıyor.

Eser, on beş yaşında yaşadığı ve kimselere anlatamadığı ilişkisinin etkilerini, hayatının tüm katmanlarında derinden duyumsayan kahramanın hikayesini suç ve suçluluk bağlamında ele alıyor.

Michael Berg, felsefeci bir baba ile ev hanımı bir annenin üç çocuğundan biridir. Lise yıllarında on beş yaşındayken otuz altı yaşındaki Hanna ile tutkulu bir aşk yaşar. Hakkında hiçbir şey bilmediği Hanna'yla çocuk denecek yaşta yaşadığı çok uzun sürmeyen ama yoğun geçen deneyim, Michael'ın sonraki ilişkilerine

hep gölge edecektir. Liseyi bitirir, hukuk fakültesine kaydolur. Almanya İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları ile yüzleşme-yüzleşememe durumu içinde toparlanmaya çalışmaktadır.

Michael'ın o günlerde bu konulara el atabilen az sayıda bilim adamından biri olan, hukuk fakültesindeki profesörü, bir davayı izlemek için seminer grubu oluşturur Amaç savaş suçlularının yargılanması ve savunması aşamalarında suç, suçluluk, hak, adalet kavramlarının irdelenmesidir. Michael da bu ekibin bir üyesidir.

Toplama kamplarında bir grup Yahudi'nin öldürülmesinden sorumlu tutulan beş gardiyanın duruşmasına gittiğinde Hanna'nın da suçlular arasında olduğunu gören Michael sarsılır. Bir savaş suçlusunu sevdiği için o da suçlu mudur?

Roman; bu noktadan sonra aidiyet, kimlik, suç, suçlu, vicdan, toplumsal bellek, kolektif suç kavramlarını koyuyor okurun önüne. Savaş sırasında; bürokraside, üniversitede,

toplumun çeşitli katmanlarında görevli olanlarla bugün yan yana onca şey olmamışçasına yaşanılmakta, yeni kuşaklar ebeveynlerini suçlamaktadır. Ebeveynleri ise sessiz bir savunma ile içlerine kapanmıştır. Peki yaşanan onca kötülüğün suçlusu kimdir?

Çalışma hayatının kurallarına uymak kişiyi bağışlar mı? Suç toplumsal olabilir mi?

Suç nerede başlar, nasıl normalleşir?

Mahkeme sürerken Michael, hakkında hiçbir şey bilmediği Hanna'nın hayatındaki en önemli sırrını keşfeder ama yargılamayı etkileyebilecek bu keşfini dillendirme cesaretini gösteremez. Kişisel suçlarına bir de bunu eklemenin ıstırbıyla kıvrılır. Hanna mahkûm olur. "Hanna'nın tutuklanmasını doğal ve doğru bir karar gibi duyumsadığımda, irkilim." diye anlatır ruh halini. Onu ziyaret etmeye cesaret edemez, 18 yıl sonra cezaevi müdüründen bir çağrı almazca dek...

OKUYUCU
BERNHARD SCHLINK
İletişim Yayınları